

A cigányellenesség és egy romák felszabadítását célzó Teológia

Gernot Haupt

Előadás a CCIT éves találkozásán / Horvátország-Trogir 2008 március 28-30 /:
„A Béke követői egy cigányellenes társadalmi közegben”

Institut für Sozialarbeit
Mag. Dr Gernot Haupt, MAS
Rilkestrasse 14
A-9020 Klagenfurt
www.ifsoz.org
ifsozotmail.com
2008 01 09

Bevezetés

Kedves Barátaim!

Őszinte örömmel vettem a meghívást erre a találkozóra. Ezúttal másodszor vagyok önökkel. Azt a feladatot kaptam, hogy a cigányellenességről és az ebből eredő, bennünket érintő kérdésekről beszéljek.

Bevezető gondolataimat ahhoz a tényhez kötném, hogy feleségemmel együtt évek óta egy roma negyedben dolgozunk, illetve a Szociális Munka Intézetének / Institut für Sozialarbeit / égisze alatt irányítjuk az ottani, szolidaritáson alapuló konkrét tevékenységet. Kiindulási pontom tehát minden kétséget kizáróan a valóságban gyökerezik, abban a valóságban, melyben nap, mint nap a hús-vér emberrel találkozunk. Kiindulási pontom teológiai háttere a Gaudium et Spes, a II. Vatikáni zsinat lelkipásztori konstitúciója, mely így fogalmaz: "Az öröm és reménység, a gyász és szorongás, mely a mai emberekben, főként a szegényekben és szorongást szenvedőkben él..."¹, ennek kell minden teória alapjaként szolgálnia, mert az emberek életének jobbá tételéhez nélkülözhetetlen a tényleges helyzetük ismerete.

Egy román falucska roma telepén munkálkodunk, ahol a házakban nincs víz, sem áram, sőt gyakran tető sincs, ahol az embereknek nincs személyi igazolványuk, születési anyakönyvi kivonatuk, tehát hivatalosan nem is léteznek, gyermekeik nem járnak iskolába, munkára semmilyen kilátásuk, így jövőjük sincs. A telep a falu szélén van, s mintegy láthatatlan fal választja el a többségi román és német társadalomtól. Ez utóbbiak, noha több mint húsz éve itt laknak és dolgoznak, soha nem léptek be a telep területére, mert „cigányok” lakják. A romáknak e hátrányos megkülönböztetését magam is „cigányellenességnek” minősítem, mint tették azt Ian Hancock, Wolfgang Wippermann, Wilhelm Solms és mások. A cigányellenesség fogalmának megközelítésében, a társadalmi működési rendszerek befogadásra vagy kirekesztésre vonatkozó kérdései tekintetében, Niklas Luhmann és iskolája „társadalmi rendszerekre vonatkozó elméleteinek” definícióját alkalmazom

Ha a romák / e megnevezést a cigányság különböző csoportjainak szintik, kalé stb. megjelölésére használok /2 helyzetét a fenti kritériumok szerint vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy az európai történelemben való belépésük óta, vagyis a 14. sz.-tól napjainkig, külön nyilvántartva, vagy éppen kizárva onnan, mindig részét képezték a társadalomnak. Saját tapasztalataimból elindulva mindenekelőtt néhány olyan jellemző dologra és „égető problémára” szeretnék rámutatni, melyek a romákat társadalmi és vallási szempontból is közelről érintik, valamint ezeket történelmi és földrajzi példák segítségével bővebben bemutatni; ezután a cigányellenesség vallási vonatkozásait szeretném elemezni s végül eljutni egy román helyzetén javító teológia gondolatához, mely mindenkit vélhetően további gondolkodásra készít a csoportokban folytatandó munka során.

A CIGÁNYELLENESSÉG

Könyvemben, melynek címe „Cigányellenesség és szociális munka” / Antiziganismus und Sozialarbeit /3, kísérletet tettem arra, hogy osztályozzam a kiközösítés és diszkrimináció sokféle mechanizmusát a különböző történelmi korokban és földrajzi adottságok mellett, a társadalmi rendszerek elmélete módszereinek fölhasználásával. A kirekesztés és befogadás

folyamatában négy sarokpontra hívnám fel a figyelmet. A kirekesztés egészen különleges formája a KIIRTÁS, a halál, gondoljunk a nácizmus korára, Samudaripen / Porrajmos

/ holokauszt / és a korábbi, vagy éppen napjainkra jellemző pogromok. Egy másik, ma is gyakorolt forma a KIŰZETÉS, az országból, az iskolából, a telepről, vagy a házból való kitiltás. A cigányellenesség leggyakoribb formája az ELNYOMÁS, mely a legkülönbözőbb működési rendszerek által avatkozik be a mindennapi életükbe, ide értve az erőszakos asszimilálási törekvéseket is. Végül pedig, ami csak ritkán sikerül: a cigány önazonosságot is figyelembe vevő társadalmi INTEGRÁCIÓ.

KIIRTÁS

Önök valamennyien jól ismerik a cigányság problémáit, ezért feleslegesnek tartom elsorolni a nemzeti szocializmus idejében elkövetett gyilkosságokat és népiirtásokat.⁴ Magam azonban mindig elcsodálkozom a tényen, hogy a romák tervszerű kiirtására éppen egy olyan időszakban került sor, amikor viszonylagos tolerancia nyilvánult meg velük szemben.

1408-ban Fribourg-ban a „Cigányokat” törvényen kívülnek nyilvánították.⁵ Majdnem ugyanekkor 1417-ben, Hermann Cornelius Észak-Németországban jelezte cigányok érkezését, megjegyezve, hogy Zsigmond Császártól és Királytól hoztak ajánlólevelet/menlevelet és hogy a városi és egyházi méltóságok fogadták őket, mivel a levelekben az állt, hogy emberséges fogadtatásban és bánásmódban kell őket részesíteni.⁶

1505-ben történik az első említés nagy-britanniai jelenlétükről; 50 évvel később kihirdetik a törvényt, melynek értelmében a cigány bevándorlók halálbüntetéssel sújthatók. 1596-ban, York-ban, e törvény értelmében, 106 nőt és férfit ítélték halálra, pusztán cigány létük miatt. Igaz, csak kilencet végeztek ki közülük, mert a többiek igazolni tudták, hogy Angliában születtek.⁷

A Ceausescu diktatúra idején viszonylagos tolerancia volt érzékelhető a román cigányság iránt, legalábbis azon többség irányában, akik az állami ipari, vagy mezőgazdasági vállalatoknál dolgoztak. A diktátor bukása után néhány nappal pogrom jellegű akciókra került sor romákkal szemben:

1990 januárjában Turu Lung-i lakosok felgyújtottak egy romák által lakott házat, a romok alatt egy kisgyermek lelte halálát.

1990 februárjában Lungo-ban, egy magyar cigányok lakta telepen hat házat romboltak le, négy romát megöltek.

1990 áprilisában Seica Mare-ban, a cigányok két házat gyújtották fel, egy romát baltával öltek meg.⁸

Ezek az esetek sajnos nem egyediek...Koszovóban az együttélés hosszabb időszakát követően, erőszakos cselekedetekre került sor, melyek következtében több ezer roma kényszerült elmenekülni. / Kíváncsi vagyok, hogy a második előadónk mit mond majd e témában. / Nincs állandóság e folyamatokban: nem állíthatjuk, hogy a romák és gádzsók együttélését az jellemezné, hogy a kezdeti erőszakos megnyilvánulások után egy baráti együttélés következik, de sokak véleményével ellenkezően a fordítottját sem állíthatjuk, vagyis, hogy a bevándorlókat fogadó kezdeti baráti légkör a „szerencsétlen tapasztalatok” nyomán válik gyűlölettől terhessé, s vezet később üldöztetésükhöz. Nincs erről szó. Ezek a gyors változások, melyek gyűlöletből toleranciára váltanak és fordítva, világosan arra utalnak, hogy a cigányellenesség kialakulása nem maguktól a romáktól, a viselkedésüktől, vagy életstílusuktól függő valami. Valójában a többségi társadalom politikai, történelmi, gazdasági helyzete a meghatározó ebben. Még visszatérek majd erre a felfogásra, mely szerint a romák a bűnbakok, ők felelnek „mindenért”.

Egy másik, számomra megdöbbentő dolog a cigányok kiirtása tekintetében - melynek teológiai szempontból is jelentősége van - az „emlékezet” gyengesége, melynek következtében az események köznapivá válnak, végül pedig elfelejtődnek.

Több mint 60 év után, Berlinben semmilyen emlékművét nem találjuk a holokausztnak. Az auschwitz-i cigány negyed állandó kiállítását csak 2001-ben nyílt meg. Kevéssel ez ideig semmilyen tudományos kutatás nem folyt a román cigányok Dnyeszteren túli erőszakos kitelepítése témájában, mely a fasiszta tábornok, Antonescu idejében történt s mely közel 11000 cigány halálát jelentette, vagyis körülbelül ugyanannyinak, mint az Auschwitz-ban kivégezettek. Ez a tragédia csak kevésbé közismert, akár Romániában, akár másutt Európában.⁹ Ez felháborító, de ugyanakkor jellemző arra is, hogy milyen helyet foglalnak el a romák a többségi társadalom értékrendjében, emlékezetük kultúrájában.

A megsemmisítés és kiirtás történelmi tapasztalata és az események hatása tovább él az áldozatok kollektív emlékezetében, ezen felül a büntudat és ennek bizonyított következményei, ma még alig felderítettek. Az áldozatok oldaláról vizsgálva e kérdést, megállapítható, hogy az elszenvedett traumák sebei nem képesek begyógyulni, és ennek hatása gyakran még a második, harmadik generáció viselkedésében is érzékelhető lesz, mert a történetek és az embertelen bánásmód beismerésének hiányában sem megérteni, sem leküzdeni nem lesznek képesek ezen érzéseiket. Másfelől a bűnösség beismerésének hiányában a felelősök büntetlenül folytathatják az erőszakos rasszista, diszkriminatív viselkedést, mely megakadályozza, hogy az emberi értékeken és jogokon alapuló új kapcsolatok létre jöjjenek. Számunkra, keresztények számára, akik minden vasárnap megünnepeljük az Eucharisziát, mindez azt jelenti, hogy el kell gondolkodnunk egy megszabadító, és haláltól, szenvedéstől megváltó emlékezés szükségességén.

KIÜZETÉS

A kiűzetés, eltávolítás, a kirekesztés egy másik formája, mely igaz általában nem jelenti az ezzel büntetett halálát, de a többségi társadalom, a hatalom birtokosai számára egyértelműen azt jelenti, hogy a romák a továbbiakban nem láthatóak, tehát nem kell velük és problémáikkal foglalkozni. Hatásai tekintetében mindenesetre pusztító. A cigányellenesség e módja mindig létezett, ma is létezik.

1498-ban, néhány évtizeddel Németországba való megérkezésük után, a cigányokat minden „Lander”-ből / régióból / kiűzték.¹⁰ 1505-ben először történik említés a cigányok jelenlétéről Nagy-Britanniában és már 1530-ban létezett egy törvény, melynek értelmében Amerikába¹¹, ill. Ausztráliába¹² üzték őket. 1600-ban Portugáliából Angolába és néhány afrikai szigetre üzték őket. Spanyolországból, mint eretnekeket és varázslással foglalkozókat Brazíliába deportálták őket. 1665-ben skóciai romákat száműztek Jamaikába és Barbadosra; lengyel romákat pedig Szibériába száműztek. A 19.sz. elején baszk romákat Luisianába való kivándorlásra köteleztek. Hasonló kényszerítő intézkedéseket léptettek életbe Hollandiában és más európai országokban is.¹³

És mi jellemzi napjainkat? Mára ezek a kiűzetések elegánsabb nevet kaptak: „visszatelepítésnek”! hívják, és a különböző országok között érvényben lévő megállapodások értelmében alkalmazzák e megoldást. Románia és Németország 1992-ben, Németország és Bosznia 1997-ben írt alá ilyen megállapodást. Jelenleg az osztrák Karintia parlamentje mondta ki, hogy tilos a koldulás a szlovák romák számára és ezen az alapon ki is lehet űzni

őket. Úgyszintén napjainkban romák tömegeit utasítják ki Olaszországból Romániába, melynek Külügyminisztere / Cioroianu / egy tévé interjúban hivatali méltósága teljes tudatában ezt jegyezte meg: ”hacsak nem lehetséges őket Egyiptomba küldeni, egy sivatagi táborba”.¹⁴

Ma Ausztriából - de más országokból is - Koszovóba telepítenek vissza 5-6-7 éves gyermekeket, akik évek óta ott élnek, ott járnak iskolába és jobban beszélik a német nyelvet, mint saját anyanyelvüket. Hiányzik nekem Krisztus Egyházának határozott vélemény nyilvánítása, mely mesterének tanítása szerint a kiszolgáltatottak, elhagyatottak oldalán áll, s nem elégszik meg azzal, hogy mindezt csupán egyes bátor papjai, vagy a Karitászmunkatársai által tegye. Ha a koszovóiak lelki üdvéről lenne szó, akik többnyire muzulmánok, szép ökumenikus kezdeményezés lenne egy őket szolgáló pasztorális törekvés. Ám alapvetően a többségi társadalom lelki üdvéről van szó, amelynek meg kellene szabadulnia kőszívű vakságától, egoizmusától, keresztényhez méltatlan magatartásától, ha nem akar gúnyt űzni a nyugati kereszténységből.

ELNYOMÁS

Ha inkább technikai, mint etikai okokból nem sikerül a romák fizikai eltávolítása, sem teljes kirekesztésük, megölésük, vagy elűzésük által, akkor jön a cigányellenesség újabb megjelenési formája, az elnyomás, mely a különféle társadalmi rendszerekből való kirekesztésükhöz vezet. A testi, lelki, társadalmi elnyomás módszereinek kitalálásában és gyakorlati megvalósításában kimeríthetetlen az emberi leleményesség.¹⁵

1. Az elnyomás egyik látható jele a SZEGÉNYSÉG, vagyis a társadalmi rendszer „pézt” című fejezetéből való kizárás. A szegénység nem valamiféle végzettségű dolog, azt *csinálják*. Az UDNP-ILO tanulmány / ENSZ Fejlesztési Program-Nemzetközi Munkaügyi Szervezet / 2002-ben megállapította, hogy a Romániában a romák 85%-a kevesebb, mint napi 4\$-ból él, 88%-uk a nemzeti szegénységi küszöb alatt él.¹⁶ Az összehasonlítás megtételekor mindenki gondoljon a saját országa helyzetére, statisztikai adataira. Sok roma arra kényszerül, hogy szociális segélyből éljen. Romániában ez 16%-ukat jellemzi, mely első látásra nem kiugróan magas szám s ezért magyarázatra szorul. A segély odaítélését annyi feltételhez kötik, hogy az arra jogosultak közül sokan ...nem tudnak hozzájutni. Községünk cigány negyedében a szociális támogatásban részesülők magas száma a következő okra vezethető vissza: szociális munkásaink segíteni tudtak nekik a szükséges papírok személyi okmányok, születési igazolások beszerzésében és kitöltésében.

2. Európa-szerre sok roma kényszerül a szociális segítségnyújtás igénybevételére, mivel a legális MUNKAERŐ piac számukra bezárult. Nem lehet elfelejteni, hogy a munka számukra évszázadokon keresztül kényszermunka volt, melyet a társadalom gondoskodása fejében kellett végezniük. Így volt ez a nemzeti szocializmus uralmának ideje alatt Ausztriában és Németországban, valamint hasonlóképpen a kommunista Romániában, egészen az 1970-es évekig. Ez utóbbinál a munkavégzéssel a „társadalmi parazitizmusból” való kilábalásuk és „szocialista életmódra nevelésük” volt a cél. Romániában a rabszolgaságnak 400 éves hagyománya volt egészen az 1855/56-os évekig. Való igaz, hogy a kommunizmus idejében sok kelet-európai roma dolgozott állami vállalatoknál, ám segédmunkási beosztásuk miatt ők lettek a privatizáció első áldozatai, annál is inkább, mert a kolhozok területeinek újrafelosztásából is kimaradtak. Ezen körülményekből következik, hogy a roma családoknál a gyermekek által végzett munka elengedhetetlen a mindennapi megélhetéshez, mivel a nők munkája alulértékelt a munkaerő piacon. A hivatalos statisztikák arról tanúskodnak, hogy a nők a legrosszabbul fizető ágazatokban dolgoznak, a férfiaknál jóval gyakrabban válnak

munkanélkülivé.¹⁷ A romák szerepe a gazdaságilag jelentéktelen helyek betöltésével a gádzsók munkamoráljának stabilizálására szorítkozott, vagyis a bűnbak szerep mellett egy igen olcsó munkaerő tartalék szerepét is betöltötték. A Karintia-szerte tapasztalható koldulás - az osztrák tévében / ORF / elhangzott kijelentés szerint: „sötét bőrű kelet-európai koldus bandák” - ellen indított politikai támadások célja valójában az, hogy eltereljék a figyelmet a politika tehetetlenségéről abban a küzdelemben, melyet a szegénység és munkanélküliség ellen vív, egyszersmind felszítják a könnyen lángra lobbanó nacionalista érzelmeket, melyekkel mindig meghódíthatják a választókat.

3. A cigányellenesség egy másik jellemző megnyilvánulása a LAKHATÁS-ban való területi korlátozásuk. Ez egyfelől az asszimilációs törekvések és az erőszakos letelepítés egyenes következménye, melynek eredményeként a városok, községek külső negyedeibe szorulnak. Másfelől, Romániában legalábbis, a rabszolgaság következménye, hogy felszabadulásuk után a romák egykori gazdáik közvetlen közelében telepedtek le. Így a társadalom kirekesztettjei maradtak. Csak a külterületeken tudtak letelepedni, sőt temetőiknek is csak elkülönülten tudtak helyet találni. A Landlerok / Mária-Terézia császárnő osztrák parasztsokra alkalmazott kifejezése, akiknek települései ma üresen állnak, illetve helyel-közzel cigányok által újra benépesültek / temetője Erdélyben kerítéssel volt körülvéve, hogy cigányok oda be ne juthassanak.¹⁸ Községünkben is van egy gettó jellegű temetője a cigányoknak, melyről sokat elárul, hogy a mostanra elhagyatottá vált zsidó temető szomszédságában található. A gádzsók temetője a község másik végén van. Az elzártságot néha egy beton fal jelenti, mint a csehországi Usti nad Labem-ben, vagy a román Hunedoara melletti Geoagiu-ban. Ezeket a falakat akár a többségi társadalom tárgyiasult értékítéletének is tekinthetjük.

4. A cigányság mellett elkötelezett munkatársak leginkább elkésérítő tapasztalataikat a romák EGÉSZSÉGI körülményeinek láttán szerzik. Becslések szerint életkilátásaik közel 10 évvel alacsonyabbak az átlagosnál ¹⁹, a gyermek halandóság pedig náluk a legmagasabb: egy 1999-es vizsgálat megállapítása szerint a román cigányoknál 1000 születésre 80, a románoknál ez az érték 28.²⁰ A roma nők kétszer olyan gyakran számolhatnak terhességi problémákkal és kétszeres az esélyük arra is, hogy gyermekük súlyhiánnyal jöjjön a világra. A nyomorúságos lakás körülmények következtében a fertőző betegségek közül a hepatitisz és tuberkulózis előfordulása igen magas, s az esetek száma növekedést mutat. Gondolom, bárki Önök közül folytathatná e listát.

5. Ebben az összefüggésben a cigányellenességnek még egy megjelenési formájára hívnám fel a figyelmet. Paul Meissner egy általa küldött e-mail-ben hívta fel rá a figyelmemet és Léon Tambour is javasolta ennek megemlítését. A probléma egy olyan vetületéről lenne szó, melyre nem mindig gondolunk. Arról a DISZKRIMINÁCIÓRÓL, mely a DISZKRIMINÁCIÓ HIÁNYÁBÓL adódik. A hivatkozott e-mail-ben arról történik említés, hogy a román egészségi hatóságok egy olyan statisztikát bocsátottak közre, melyben a romákra vonatkozó adatokat azért nem közölték, mert nem kívánták annak látszatát kelteni, hogy romák és nem romák között különbséget tesznek...

Gondolom, sokak számára ismerős a karikatúra, mely azt ábrázolja, hogy egy elefánt, egy majom, egy madár és egy hal - hogy a diszkrimináció látszatát is elkerüljék - mindannyian azt a feladatot kapják, hogy másszanak fára! Az emberek közötti egyenlőtlenség fenntartása és az „azonos elbánás”, mely elkendőzi a diszkriminációt, mint nem is létezőt, igazságtalan és cinikus magatartás.

6. Ugyanezek a gondolatok érvényesek az OKTATÁS területére is. Az „oktatási intézkedések” mindig a cigányok elnyomását vagy üldözését hivatottak igazolni. Ha a romák

alacsony szintű iskolázottságáról beszélünk, ezt sohase tévesszük szem elől. Sok elmélyült és okos tanulmány foglalkozik a romák oktatási rendszerből való kizárásával, néhányat a könyvemben is említek. Ám most szeretném átadni a szót egy romának, akivel nemrég készítettem interjút:

„A lányom hároméves és az idén beíratam az óvodába, egy másik gyermekem is ugyanoda járt. Félek őt otthagyni, mert különbséget tesznek a gyermekek között, a romákat alacsonyabb rendűeknek tekintik. Azt mondják, hogy nem mosakodnak, piszkosak, tetvesek, vadak. A romák többsége ezért nem adja óvodába a gyermekét. Az általános megítélés intoleráns velük szemben”.

Nos ezt értem én a cigányellenes elnyomás alatt és a társadalmi rendszereinkből való kizárásuk alatt.

7. NYELVI és KULTURÁLIS területen is szembeötlő a cigányellenesség. Mária-Terézia idejében a romákat 24 botütésre ítélték, ha azon kapták őket, hogy saját nyelvükön beszélnek. Ma persze más szankciók léteznek: például feltűnő módon nem szolgálják ki őket nyilvános helyen, vagy az iskolában megbélyegző kifejezéssel illetik őket. Egy ismerősöm elmondta, hogy amikor a község boltjában vásároltak, anyja azt mondta neki, beszéljen inkább németül, ne használja a romaneszt...E nyelv használata sok országban csökkenően van. Magyarországon 1893-ban még 30%-ban használták a romák anyanyelvként, 1983-ra ez az arány 10%-ra zsugorodott.²¹ El kell ismernünk ugyanakkor, hogy tapasztalhatók erőfeszítések a romanesz életben tartására, illetve újraélesztésére, például az osztrák Burgenlandban, ahol a nyelv újbóli használatának propagálása nyomán erősödött az érintett csoport identitása is.

8. A POLITIKA rendszerében határozottan tetten érhető az elnyomás. Az egykori Romániában az uralkodók kötelezően előírták számukra saját szervezet létrehozását és „bulibasik” kerültek kinevezésre, akiknek feladata az adók begyűjtése és uralkodónak való megfizetése lett. Később Kelet-Európában, a kommunizmus idejében, megtiltották nekik az egyesületek létesítését, majd a rendszerváltást követően több országban ismét roma szervezetek jöttek létre, ám ezek minden koordináció nélkül működnek. Nemzetközi szinten, mind a mai napig nincs említésre méltó szervezetük, s ezen nincs mit csodálkozni, ismerve a hagyományok hiányát és a romák politikai téren meglévő tapasztalatlanságát.

9. A cigányellenesség KÖZBESZÉDBEN való elterjedtségére vonatkozóan utalnék a román elnök, Traian Basescu minősíthetetlen kijelentésére, aki egy újságírónt „bűdös cigány”-nak nevezett s ezzel a kijelentésével tulajdonképpen senkit sem zavart. De utalhatnék a „népszerűségi listákra” is, melyekből kiderül, hogy a cigányságot a zsidók utáni helyre, a lista legaljára sorolják. Ez a mentalitás a magukat semlegesnek tartó tudományos munkákban is tetten érhető, sőt legnagyobb megdöbbenésemre középiskolai irodalmi olvasókönyvben is találkoztam vele.

A közvéleménynek gyakran meghatározó és diszkriminációt tápláló ereje van a társadalom más rendszerei vonatkozásában is. Egy jelenkori magyarországi vizsgálat, melyet 2008-ban tettek közzé, arról ad számot, hogy a roma gyermekek szegregációjának megszüntetése érdekében hozott kormányintézkedések nem jártak eredménnyel. A programban résztvevő iskolák, bár támogatásban is részesültek e célból, eltökélt szándék hiányában csak kevésbé tudták megoldani a roma gyermekek integrációját a vegyes osztályokban, vagy egyáltalán nem jártak sikerrel, mert az előítéletek erősebbnek bizonyultak, illetve a többségi társadalomhoz tartozó szülők más iskolába vitték gyermekeiket és ennek eredményeként a roma tanulók ismét etnikailag egynemű osztályokban maradtak.²² A cigányellenesség

vizsgálatánál a társadalom más rendszereitől való függőségre, illetve a dolgok EGYMÁSKÖZTI ÖSSZEFÜGGÉSEIRE is tekintettel kell lenni. E nélkül nem képzelhető el számottevő előrelépés a romák társadalmi integrálása, vagy újra-integrálása terén. Ezek az összefüggések és kölcsönös feltételek minden esetben eltérőek lehetnek.

Ahol dolgozunk, a kis román településen, a cigány gyermekek iskolai integrációjával akartuk kezdeni a munkát, de a beszélgetések során kiderült, hogy sokaknak nincs születési bizonyítványuk, s így hivatalosan nem is léteznek. A „jogi” intézményrendszerbe való „integrálásuknak” minden iskoláztatással kapcsolatos elképzelést meg kellett előznie. Természetesen e mellett az is fontos, hogy otthon tető legyen a fejük felett, e nélkül nem képzelhető el tanulás, leckeírás. A „lakhatás” kérdését tehát szintén előre kellett venni. Mivel mindezek községi szinten történő megvalósítása meghaladta az erőnket, átmeneti megoldást választottunk. Kialakítottunk egy helyet, ahol délben meleg étkezést tudunk biztosítani részükre, délután pedig felügyelet mellett tudnak tanulni, illetve pihenni.

Milyen szerepe van, illetve lehet a vallásnak és az Egyházaknak a romák integrációjában? E kérdések megvizsgálását egy új fejezetben tárgyalom.

A VALLÁSOS KÖRNYEZETBEN TAPASZTALHATÓ CIGÁNYELLENESSÉG

Európába való érkezésük kezdeteitől fogva meghatározóan központi szerepet játszott a vallásosság a romák életében. Az első jövevényeket Kis-Egyiptomból érkező zarándokoknak, vezeklőknek tartották. Ezt a zarándokokról szóló elképzelést hamarosan egy mítikus átok váltotta fel: állítólag ők lettek volna, akik megtagadták a Szent Család egyiptomi befogadását, ők kovácsolták volna a szöveget Jézus keresztre feszítéséhez.²³... 1714-ben a Mainz-i érsek minden eljárás mellőzésével elrendeli „a cigányok és más csavargó tolvajok” kiűzését pusztán vándorló életmódjuk miatt.²⁴ A jámbor zarándok képnek ezzel vége is lett. Helyette előítéletek jöttek, melyek többek között azt állították, hogy semmilyen vallásos kötődésük nincs, de könnyedén felveszik a környezetük vallását.²⁵

ALAPVETŐ TAPASZTALATOK

Néhány éve, egy kutatás keretében román környezetben tanulmányozom a romák filozófiai-vallási felfogását és ennek hatását társadalmi helyzetükre. Az egyházmegye egy katolikus papjával folytatott beszélgetésem kapcsán ez utóbbi arról panaszkodott, hogy egyetlen cigány család tagjainál hét különböző vallási irányultással találkozott. Magam egy családdal készítettem interjút s azt tapasztaltam, hogy néhány gyermeküket katolikusnak keresztelték, másokat ortodoxnak.

Ezek a példák első látásra igazolnák a cigányellenes előítéletet, miszerint vallásosságuk felületes. A dolog azért ennél kissé bonyolultabb és a következtetések sokfélék lehetnek.

Az említett kutatás keretében egy családdal kellett interjút készítenem. Nagy igyekezettel készítettek a szabadban két ládából ideiglenes és ingatag asztalt mikrofonom számára, mert a vályog barakkban minden helyet elfoglalt a három ágy. Szekrénynek, asztalnak nem volt nyoma. Székeket a szomszédoktól kölcsönöztek s a vendég tiszteletére szőnyeget is kerítettek az „asztalra”: imádkozó Krisztust ábrázolt a kép. Kérdésemre, hogy miként viselik nehézségeiket és mit jelent a vallás az életükben azt a választ kaptam, hogy napjában többször is imádkoznak. Több házban található Szűzanya szobor, a meszelt fal egyetlen díszeként. Vallás és vallási szimbólumok láthatóan jelen vannak tehát, és a válaszok értelmében fontos szerepet játszanak életükben. Az Egyház képviselőjének szemében ennek megítélése egészen

más. A katolikus lelkipásztor, aki felpanaszolta nekem a hét különböző vallási érzület jelenlétét egy családon belül, egy más alkalommal roma gyermekek keresztelőjéről mesélt nekem:

„Egyszer öt roma gyermeket kereszteltem meg ott. A plébános a klinikán volt, a romák hirtelen érkeztek. Azt kérdeztem magamtól: hogyan tehetném meg minden előkészület nélkül... Felhívtam a plébánost a klinikán, aki azt mondta nekem: kereszted meg őket, mert ha nem teszed, megölnek. Dühösesek mert már minden előkészületet megtettek. Akkor mindet megkereszteltem / nevet /. Nagyon érdekes volt”.

Lakhelyünkön egy ortodox anya elmesélte nekem, miként kereszteltek meg gyermekeit katolikus rítus szerint. Egy német pap járt arra mikrobuszával, melyben segélyszállítmány volt. Megáll a roma család félig romba dőlt háza előtt. A fiatalasszony van otthon, karjában a gyermek. Megkérdezi tőle meg van-e kereszelve a gyermek. Mivel a válasz tagadó, megkereszeli a gyermeket és a legfiatalabbat is, noha az anya ortodox vallású. Mindennek három éve. A pap azóta nem járt arra, de a községi katolikus pap sem... Egy ilyen keresztségnek van-e vajon komoly értéke, és nem a cigányok, hanem a pap szemszögéből kérdezném. Amikor a plébánia roma katolikus hívőinek száma felől érdeklődtem nála a következőt válaszolta:

„Időről időre előfordul, hogy valaki azzal jön hozzám, hogy ő katolikus. De ez igen ritka. Valóban ritka”.

Az interjúk tanúsága szerint a helyi romák több mint fele katolikus. Kérdésemre, hogy voltak-e keresztelői ezt válaszolta a plébános:

„Nos, nekem nincsenek sem rendszeres, sem közvetlen kapcsolataim a cigányokkal. Néha-néha előfordult, hogy a szentségek kiszolgáltatása kapcsán volt velük találkozás, de jelenleg nagyon ritka. Az utóbbi években nincsenek „katolikus” keresztelések, csak nagyon ritkán”.

Ezek az esetek a cigányok társadalmi kirekesztésének egyházi vetületét jelentik. Az itteni roma közösség a helyi társadalomból kirekesztetten él s szemmel láthatóan a plébános sem mutat érdeklődést irántuk. A fizikai elkülönítés természetesen hatással van a lelkiekre is. Meg kell vizsgálnunk, hogy a vallási szinkretizmus vajon történelmi örökségnek tekinthető-e, vagy igazában a vallási környezet cigányellenességről van-e szó. E témában Marushiakova és Popov bolgár szociológusok véleményét idézném, akik arra a következtetésre jutnak, hogy a vallást eszközként használták a roma csoportok többségi társadalomba való integrálása érdekében / „Meta-Gruppen” /.²⁶ Ugyanakkor nemcsak a katolikus plébános, de maguk a megkérdezett romák is jelzik, hogy csökken a keresztelések száma és ez annak a ténynek köszönhető, hogy a sváb katolikusok többségükben elhagyták a Bánátot, s így a többségi társadalom ortodox lett. Ez a gyakorlati tapasztalat világosan utal az előbbi tézis erősen vitatható voltára. Egy adott valláshoz való tartozás, egy másikra való áttérés, gyakran csak kétségbeesett kísérletnek tekinthető a teljes társadalmi kirekesztettségen való felülemelkedésre, vagyis hogy legalább „vallási” szempontból a társadalomhoz tartozónak érezhessék magukat. A nagy vallások képviselői azonban nem így látják a kérdést: ők ellenkezőleg, azon a véleményen vannak, hogy egy laza vallási kötődés gyenge vallásosságra utal. Az integráció irányába tett ilyen jellegű erőfeszítések elutasítása, támogatásuk megtagadása, a valóságban nem más, mint a vallási környezet cigányellenessége, amely azt állítja: „Nincs vallásuk...”!

VAJON A VALLÁSI „ELKÜLÖNÜLÉS” JELENTHETI-E A MEGOLDÁST?

Némely evangélista mozgalom más utat követett. A francia Élet és Fény pünkösdi mozgalom olyan roma misszióba kezdett, mely lehetővé tette mozgalmuk egész Európára való kiterjesztését s így sokan csatlakozhattak hozzá. Az elmúlt év szeptemberében, a Gypsy Lore Society éves manchesteri találkozóján, egy barcelonai résztvevő - Marti Marfa i Castan - hatásos előadás keretében ismertette az evangélista vallás cigány környezetben való fejlődését. Szerinte a pünkösdi mozgalom, melyet ott „Filadelfiai evangéliumi Egyháznak” hívnak, az identitás egy új felfogását vezette be, mely a cigányok helyzetét az őket körülvevő ellenséges világban a zsidókéhoz hasonlítja, s ebből adódóan ők is Isten választott népe lesznek, amelynek küldetése Isten tervének valóra váltása.²⁷ / A Cigánykirály, Florin Cioaba is lelkésze e vallási közösségnek /. A cigány önazonosság ennek révén egy vallási értelmezéssel lett gazdagabb, mely „arisztokratikus és stigmáktól mentes” / C. Warren /. Magdalena Slavkova a bolgár pünkösdi mozgalom által kreált új önazonossági definíciót több okra vezeti vissza: a megtérteknek lehetőségük nyílik életmódjuk megváltoztatására. Mint hívők, olyan új identitáshoz juthatnak, mely elsősorban a nem hívőktől különbözteti meg őket, akiktől el kell szigetelődniük, hogy ne számítsanak romlottaknak, megszenstelenítetteknek. Végül is az egykori ellentétet, mely romák és gádzsók között feszült, most a hívők és hitetlenek között húzódó határvonal jelképezi és egy azon vallási csoporthoz tartozók körében az endogámia új formái szülehetnek meg.²⁸ Hasonló jelenségekről számolt be egy német cigánypasztorációs lelkész is, melyek akár a családi struktúra hagyományos modelljét is gyengíthetik.²⁹

Az etnikai alapon történő identitás meghatározásból az ideológiai, vallási alapon megfogalmazott definícióra való átlépés problematikus voltára - mely itt ráadásul vallási/egyházi elemek keveredését is jelenti - Wolf Dietrich Bukow és mások is rámutattak az etnikai tendenciákra vonatkozó kritikáikban. Egy adott emberi közösséghez való tartozásunk csak egyetlen összetevője az identitásunknak. Identitásunk valójában ennél gazdagabb, sokszínűbb. Foglalkozás, családban betöltött szerep, etnikum, nem, vallás stb., mind összetevői az identitásnak, melyek a különféle társadalmi összefüggésekben igencsak eltérő fontossággal jelentkezhettek. Az identitást egyetlen monolitikus felfogásra, egyetlen etnikai, vagy meghatározott vallási, ideológiai nézetre visszavezetni drámai következményekkel járhat, gondoljunk csak a balkáni háborúra. Mert a társadalmi kirekesztést nem szünteti meg, sőt ellenkezőleg erősíti a vallás és szublimálja az ideológia. Ha ez így van, a kereszténység többé nem a föld sója és nem a világ világossága, csak a kirekesztő magatartású vallási körök lidércfenye.

BEFOGADÁS EGY ROMÁK FELSZABADÍTÁSÁT CÉLZÓ TEOLÓGIA RÉVÉN

Szeretném megvilágítani, mit értek a „romák felszabadítását szolgáló teológián”. Arra a bibliai részre utalnék, melyben a leprások gyógyulása szerepel. Illusztrációként egy művészi munkára, az Echternach-i Kódex / 1040 /³⁰ egy híres „miniatúrájára” hivatkozom, és arra a kommentárra, melyet tudományos mentoromtól, a bécsi pasztorál teológus Karl Zulehner-től hallottam e képről.



Az Evangélium szövegét idézem /Mk 1, 40-45 /

„Akkor odajött hozzá egy leprás, és térdre esve így kérte: 'Ha akarod, meg tudsz tisztítani engem.' Jézus megkönyörült rajta. Kinyújtotta kezét, megérintette, s azt mondta neki: 'Akarom, tisztulj meg!' Amikor ezt kimondta, azonnal eltűnt róla a lepra és megtisztult. Erélyesen ráparancsolt, és azonnal elküldte őt e szavakkal: 'Vigyázz, senkinek se szólj erről; hanem eredj, mutasd meg magadat a papnak és ajánld föl tisztulásodért, amit Mózes rendelt, bizonyosságul nekik'. De az, mihelyt elment, hírszételni kezdte a dolgot, úgyszólván Jézus már nem mehetett nyilvánosan a városba, hanem kint a puszták helyeken tartózkodott; és hozzá gyülekeztek mindenfelől”.

Jézus új Mózesként jelenik meg a miniatúrában, aki a hegyről leereszkedve bal kezében tartja a Törvényt. A leprás és Jézus áthágják a Törvényt, mely megtiltja az ilyen kapcsolatot. Jézus az emberhez fordul, és cselekedete például szolgál majd tanítványainak, Péter ugyanezt a kézzrátételt alkalmazza és a mai tanítványok is követik ebben.³¹

Peter Gstettner, Michel Foucault-tól ³² ihletetten, így ír a társadalom és a leprások kapcsolatáról: „A társadalom részéről alapvetően a közösségből való kizárás volt a válasz betegségükre: száműzetés, az országból való kiűzetés, telepre való elhelyezésük, ahol egymás társaságában éltek, egy nyomorúságos szubkultúrában, betegen, szegényen, hátrányos helyzetűként, s ráadásul mindenkitől elhagyottan. A leprások területen-, társadalmon kívülinek számítottak. Ezt jelképezte a fal is. Ami a fal mögött történt, az senki számára nem lehetett érdekes. A leprások települései a megbélyegzés és nyomor szigetei voltak, melyeket nem látogatott senki, hacsak nem volt e valamilyen velük kapcsolatos funkciója, vagy éppen 'küldetése'.”³³

Ezen történeti leírás és a roma telepünkön tapasztaltak azonossága annyira feltűnő, hogy úgy érzem, semmilyen további kommentár nem szükségeltetik.

Jézus túllép a kirekesztésen, megérinti a leprásokat és szabadítójukká lesz, jóllehet egy ilyen gesztus ellenkezik a mózesi törvények előírásaival / Lev 13,14 /, mely szerint egy papnak kell előzőleg megvizsgálnia a leprást, hogy vajon gyógyult-e, ismét hasonló-e a többiekhez, visszatérhet-e a társadalomba.

Jézus, ezen előírást megszegve, egészen a társadalom törvényének logikája alá helyezi önmagát: ő maga lesz a kirekesztett, és a településen kívül akar maradni mindaddig, míg a saját logikája nem győz, nem válik vonzóvá a szó betű szerint értelmében: „hozzá gyülekeztek mindenfelől” / Mk. 1, 45 /.

Nos mivel a romák elszakadása, teljes, vagy részleges kirekesztése, életük központi elemeivé lettek - amint ezt a testi/lelki tapasztalataik mutatják - igazából ezeknek az elemeknek kellene a velük foglalkozó pasztoráció középpontjában állnia. Ezért állítom, hogy téves - legalábbis Európa vonatkozásában - a Vándorlók és Útonlévők Pápai Tanácsának szóhasználatát - az egyébként igen figyelemre méltó „Irányelvek a Cigánypasztorációban” című dokumentumban - amikor pasztorációjuk kapcsán alapvetően „vándorló életmódot folytató személyekről”

beszél. Az V. Cigánypasztorációs Világkonferencián, melynek 2003-ban Budapest volt a házigazdája, a Pápai Tanács feladata kapcsán ez a megfogalmazás hangzott el: „tevékenysége felöleli a nomádokat, vagyis az egyes személyeket, családokat és csoportokat, melyek nomád életet élnek, etnikai / pl. a cigányok /, vagy társadalmi-gazdasági okokból / pl. a cirkuszok alkalmazottai /. Továbbá foglalkozik azokkal is, akiknek nincs állandó lakhelyük, és így nem kaphatnak paróchiális lelkigondozást, mint az ír nomádok, belga, vagy német nomádok, akik lakókocsikban élnek, vagy Bangladesh nomádjai, akik bárkákon élnek. Az első Nemzetközi Találkozón, melyet a Pápai Tanács 1975-ben rendezett, az afrikai nomádok is képviseltették magukat, akik viszont nem cigányok, hanem pásztorok, mint a szaharai tuaregek, tanzániai és kenyai maszajok, vagy közép-afrikai pigmeusok”.³⁴ Egy olyan pasztoráció, mely nomádokat, tengerhajózásban, légi közlekedésben dolgozókat, maszajokat, tuaregeket és pigmeusokat, *a több mint 90%-ban letelepedett európai romákkal együtt* tart számon, nem tud hatékonyan törődni sem az életük valós problémáival, sem a lelki igényeikkel.

Jézus nyomdokain haladva, a leprások meggyógyításának történetét szemlélve, az a véleményem, hogy a pasztoráció motorja csakis a cigányellenes kirekesztés ellen vívott küzdelem lehet. A lepra nem orvosi értelemben jelentett és jelent diagnózist, hanem társadalmi értelemben. A társadalom leprásokról alkotott véleménye inkább minősíti a kirekesztést gyakorló társadalmat, mint a leprásokat. Amikor Jézus megéri a leprást, az nemcsak azért történik, hogy meggyógyítsa, hanem azért is, hogy minket önmagunktól megszabadítson, megtörje szívünk keménységét, és olyan szívvel ajándékozzon meg bennünket, melyben nemcsak a felebarátunknak, de Istennek is helye van.

A kirekesztés okozta testi-lelki szenvedés elleni küzdelem, nem tekinthető úgy, mint a vallás „igazi” tanításának másodlagos jelentőségű függeléke, és nem jelentheti a szentségek elhanyagolását sem. Ha komolyan elgondolkodunk a betlehemi barlangban, koldusi körülmények között történt Isteni Megtestesülésről, rájövünk, hogy ennek a küzdelemnek kell a pasztoráció középpontjában állnia. A szociális munka, az ember felszabadításáért folytatott munka nem csak karitatív érzelmeink kifejezésének egy formája, hanem a Hit gyakorlati életbe való átültetése is. Egy ilyen alapokon nyugvó pasztoráció által cigány felebarátainknak alkalma nyílik átérezni, hogy Isten látta szenvedéseiket, meghallotta kiáltásukat / Kiv. 3, 7-8 /, és különös szeretettel viseltetik irántuk. Egy ilyen megközelítés olyan energiát és lelkierőt rejt magában, illetve ad át, mely nélkül minden külső segítség felületes és hatástalan. Ezt a tette hívó és gyógyító isteni megközelítést kell átélnie az embereknek is. Ez a meggyőződés vezetett ahhoz, hogy személyesen is bekapcsolódjak a romák érdekében folyó tevékenységbe, s ezt fontosabbnak tartom, mint bármely anyagi, vagy pénzbeli segítség közvetítését.

A romák jövőjét csakis egy ilyen elkötelezettségből fakadó pasztoráció jelentheti, melynek végső célja a szegénység eltörlése és a kirekesztésből való szabadulás. A többségi társadalomnak is ez jelenti a jövőt, mert egy ilyen megközelítésben az élő Hit megtapasztalásának új lehetőségei is benne rejlenek. A valóságban nemcsak a romák felszabadításáról, a nyomorból, kirekesztettségéből való kilábalásukról van szó, hanem rólunk is. Iparilag fejlett társadalmainkban kötelességünk az önmagunkon való felülemelkedés, begyöpösödött nézeteink felülvizsgálata és látókörünket, szívünket kitágítva, nagyobbra nyitva azokra fordítani tekintetünket, akik a társadalmi ranglétra másik végén helyezkednek el, akiket a politika és gazdasági érdekek nem igen vesznek figyelembe. Ekkor mondhatjuk majd, hogy Jézus követőivé lettünk, aki mindig előttünk járva, új határokat és lehetőségeket nyitott meg: „... amikor megtették ezt egynek e legkisebb testvéreim közül, nekem tették...” / Mt.25, 40 /. Azt gondolom, hogy kapitalista társadalmunkban, mely a pénzt és hatalmat bálványozza, el kell jutnunk a „Felszabadítás Teológiájának”, „A romák felszabadítása

Teológiájának” kimunkálásához, mely a háttérbe szorítottak, a társadalom peremén élők számára megnyitja az emberi méltóság felé vezető utat, és egyben megmenti a saját becsületünket. Egy új, lelki alapokon nyugvó, befogadásra irányuló cigánypasztoráció segítségünkre lehet ebben. Ha ebben a szellemben állunk cigány testvéreink oldalán, ha tudatában vagyunk, a meglévő cigányellenességnek s megvizsgáljuk ennek okait, ha elköteleződünk a kirekesztés elleni küzdelemben, azért hogy a kizártak ismét a társadalom tagjaivá lehessenek, ha valóban meg tudjuk érinteni a leprásokat, akkor elmondhatjuk, hogy magunk is munkatársai lettünk a Béke megteremtőjének, a Békének, és az elmúlásnál mindig erősebb Szeretetnek.

Lábjegyzetek:

- 1 Gaudium et Spes, Vat.II
- 2 A roma kifejezés használata /fordítása a szövegben/
- 3 Haupt /2006/
- 4 Haupt /2006/ 115-168
- 5 Malina /2004/, 37; Reemtsma /1996/, 38;
- 6 Gronemeyer /1994/ 14
- 7 Acton/Gallant /2000/
- 8 Rimmel /1993/ 98-112; Fonseca /1995/ 140-197; Mihoc /1999A/ 176; Wiedl /1999/ 68; Reemtsma /1996/ 160
- 9 Hausleitner/Mihok/Wetzel /2001/, Hausleitner /2002/, Achim /2004/
- 10 Lewy /2001/ 14
- 11 Acton/Gallant /2000/ 44
- 12 Acton/Gallant /2000/ 13
- 13 Djuric/Becken/Bengsch /1996/ 83
- 14 Cioroianu idézet átvéve a „Roma Virtual Network”tól, 2007 11 07. /fordítása a szövegben/
- 15 Haupt /2006/ 47; Wiener Zeitung 2003 06 26.
- 16 UNDP/ILO /2002/ 47; Wiener Zeitung 2003 06 26.
- 17 Magyar/Magyar-Vincze/Popescu/Rotariu /2001/ 148 /fordítása a szövegben/
- 18 Girtler /2003/ 196
- 19 Ringold/Orenstein/Vilkens /2005/ 48
- 20 UNDP/ILO /2002/ 65
- 21 Kemény /2002/ 28; Bársony/Daróczi /2004/ 82
- 22 Roma Virtual Network, 2008 01 04.
- 23 Winckel /2002/ 21
- 24 Lewy /2001/ 16
- 25 Meyers Konversationslexikon 1930, Solms /2006/ 52
- 26 Marushiakova/Popov /1999/ 87
- 27 Marfa i Castan /2007/ /fordítása a szövegben/
- 28 Slavkova /2003/ 170; Slavkova /2007/
- 29 Opiela /2008/
- 30 Zulehner /1989/
- 31 Zulehner /1989/ 2-7
- 32 Foucault /1977/
- 33 Gstettner /2006/; Bauman /2005/
- 34 Mgr. Leo Cornelio előadása a Vándorlók és Útonlévők Pápai Tanácsa által „A közösségi lelkiség felé” címmel rendezett V. Cigánypasztorációs Világkonferencián, Budapest 2003 június 30-július 07.